

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Eylül/September 2020, s. 4: 265-272

**Fransız Müsteşrik François Déroche'un Mushaf Yazmaları
Çalışmalarına Dair Birkaç Not**
Notes on Some Studies of François Déroche about Manuscripts of
Quran

Ahmet HARMAN

Arş. Gör., Mersin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı,
R.A., Mersin University Faculty of Islamic Sciences,
Arabic Language and Rhetoric,
Mersin, Turkey
ahmetharman@mersin.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-1757-2243

DOI: [10.5281/zenodo.4026100](https://doi.org/10.5281/zenodo.4026100)

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Notları / Research Notes

Geliş Tarihi / Date Received: 25 Haziran / June 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 16 Temmuz / July 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Eylül / September 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Eylül / September

Atıf / Citation: HARMAN, A. (2020). Fransız Müsteşrik François Déroche'un Mushaf Yazmaları Çalışmalarına Dair Birkaç Not. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (Eylül 2020): 265-272.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

Yazma eserler, medeniyetimizin entelektüel birikiminin günümüze ulaşan önemli miraslarından. Bu mirası gerek koruyup gözeterek gelecek nesillere aktarmak gerekse de layığıyla toplumun hizmetine sunmak için pek çok kişi ve kurum birçok çalışmaya imza atmıştır. Bu manada Arap dünyasından Fuad Seyyid (ö. 1967), Abdüsselam Harun (ö. 1988), Selahaddin Müneccid (ö. 2010) ülkemizden Fuat Sezgin (ö. 2018), Tayyar Altıkulaç, Ramazan Şeşen gibi pek çok isim; kurumsal olarak ise Mısır'dan "Ma'hedul-Mahtutat el-'Arabiyye" Yazma Eserler Enstitüsü; ülkemizden Yazma Eserler Kurumu katkıda bulunan kurumlar arasındadır. Sadece İslam dünyasında değil Batı'da da bizatihi bu eserler için tesis edilmiş "el-Furqan Islamic Heritage Foundation" gibi pek çok kurum; çalışmalarını bu sahaya yoğunlaştırmış Adem Gacek, Jan Just Witkam, Angelika Neurwith vs. pek çok isim bulunmaktadır. François Déroche da bu anlamda hem eserleriyle hem de dünyanın farklı yerlerinde verdiği ders, seminer ve konferanslarla öne çıkan isimlerin başında gelmektedir.

24 Ekim 1952 tarihinde Fransa'nın Metz şehrinde dünyaya gelen François Déroche (فرانسوا ديروش) 1973 yılında Fransa'nın önde gelen yükseköğrenim kurumlarından biri olan *Ecole Normale Supérieure*'de lisans eğitimini tamamlamış ardından Mısır tarihî eserleri üzerine yaptığı çalışmasıyla yüksek lisansını bitirmiştir. 1978-1983 yılları arasında Bibliothèque Nationale De France'nde (Fransa Ulusal Kütüphanesi) çalışan Déroche bu kütüphanede bulunan mushaf yazmalarının özelliklerinden bahseden bir katalog yayımlamıştır. Bu zaman zarfında bir müddet akademik araştırma yapmak üzere misafir araştırmacı olarak 1930 yılında Beyoğlu'nda kurulan Institut Français d'Etudes Anatoliennes'e (Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü) gelmiş ve araştırmalarına üç yıl (1983-1986) İstanbul'da devam etme fırsatı bulmuştur. İstanbul'da kaldığı bu süre zarfında Türkçe'yi de öğrenen Déroche İstanbul'daki çalışmalarının ardından Suudi Arabistan'ın kuzeyindeki "Al-Ula" (العلا) antik kentine dair yaptığı araştırmasıyla doktorasını tarihçi Fransız müsteşrik Dominique Sourdel danışmanlığında¹ tamamlamıştır (1987).

¹ Dominique Sourdel'in danışmanlığını yaptığı tezler için bkz. <http://www.theses.fr/027145077>

Déroche eski yazıt ve edebiyat araştırmaları sahasında kurulmuş bir akademi olan *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* Kurumu ve oryantalist araştırmaların yapıldığı *Société Asiatique* kurumunun üyesidir. Déroche mushaf yazmaları araştırmaları için organize edilmiş pek çok projenin de koordinatörlüğünü üstlenmiştir. En eski mushaf yazmalarına ulaşmak suretiyle hem mushaf yazmalarının tarihi hem de İslam öncesi Arap toplumunun dil yapısını araştırmayı hedefleyen “Coranica”² ve “Paleocoran”³ projeleri bunlardan bazılarıdır.

Fransa'nın seçkin yüksekokullarından biri olan *École Pratique Des Hautes Études'de* (Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu) araştırma direktörü olarak görev yapan Déroche 1990 yılından bu yana lisansüstü tezlere danışmanlık yapmaktadır. Danışmanlığında yapılan tezler genellikle yazma eserler, mushaf yazmaları ve paleografya bilimi çerçevesindedir. Örnek olarak aşağıdaki isimler bir fikir verebilir.⁴

❖ Hiba Abid, *Les Dalā'il al-Khayrāt d'al-Jazūli* (m. 869/1465) : la tradition manuscrite d'un livre de prières soufi au Maghreb du Xe/XVIe au XIIIe/XIXe siècles (el-Cezūlî'nin Delailu'l Hayrat'ı: Mağrib'teki Bir Sūfi Dua Kitabı'nın Yazma Geleneği, 2017),

❖ Hasan Cahdî, *Le muşhaf dans les débuts de l'islam : recherches sur sa constitution et étude comparative de manuscrits coraniques anciens et de traités de qirā'āt, rasm et fawāşil* (İslam'ın İlk Yıllarında Mushaf Yapısı; Mushaf Yazmaları ve Kıraat, Resm, Fevâsıl Kavramları Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Araştırma, 2016),

❖ Elèonore Cellard (College De France Araştırmacısı), *La transmission manuscrite du Coran : Étude d'un corpus de manuscrits du 2eH./8e siècle J.-C.* (Kur'an'ın Yazılı Aktarımı: Hicri İkinci Yüzyıldan Kalma Bir Mushaf Yazması Derlemesinin İncelenmesi, 2015),

² 2011 yılında başlatılan proje Déroche dışında Christian Robin, Michael Marx, Angelika Neuwirth gibi Batı'da bu sahanın uzmanları tarafından yönetilmiştir. Proje hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.coranica.de/>

³ Mısır'daki mushaf yazmalarını farklı okumalarla ele alarak Kur'an tarihinin daha iyi anlaşılmasını hedefleyen bir projedir. Proje hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <https://paleocoran.eu/>

⁴ Déroche'un danışmanlığını yaptığı bazı tezler için bkz. <http://www.theses.fr/026825635#>

❖ Nourane Ben Azzouna, La production de manuscrits en Iraq et en Iran occidental à l'époque des dynasties mongoles (les Ilkhanides et les Djalayirides, 656-814 / 1258-1411) : recherches sur les enlumineurs à Paris sous le règne de François (Moğol Hanedanları (İlhanlılar ve Celayirliler, 656-814 /1258-1411) Döneminde Irak ve Batı İran'da Yazma Eser Üretimi, 2009),

❖ Joseph Michael Marx, Kur'an-ı Kerim'in Yazımı ile Şifahî Olarak Nakledilmesi Arasındaki İlişki Bağlamında Mushaf Yazmalarına Eleştirel Bakış. (2012)

Fransa'da oryantalist İslam araştırmaları yapan pek çok isim bulunmaktadır. Bunlar arasında çalışmalarını Kur'an-ı Kerim araştırmaları çerçevesinde yoğunlaştırmış François Déroche, Daniel Gimaret ve Claude Gilliot isimleri göze çarpar. Déroche diğer iki isimden farklı olarak Kur'an-ı Kerim'e dair araştırmalarını mushaf yazmaları ve bu çerçevede ortaya çıkan tartışmalar bağlamında sürdürmektedir.

Türkiye'de yazma eserler araştırmaları çerçevesinde organize edilmiş pek çok buluşmaya da iştirak etmiş olan Déroche, 2012 yılında Sakıp Sabancı Müzesi'nde "Kodikoloji - Elyazması Kitaplar Üzerine Araştırmalar" isimli bir seminer vermiştir.⁵ Ayrıca Fransa'nın saygın akademilerinden biri olan *College De France*'de Kur'an-ı Kerim'in yazılı intikali, mushaf yazmaları vb. konularda seminerler vermiştir. Déroche bu seminerler hakkında verdiği bir röportajında şunları söylemiştir:

"İstanbul, Kur'an'la ilgili el yazması eserlerin yoğun olarak bulunduğu kütüphaneleriyle olağanüstü bir yer. Özellikle Topkapı Sarayında ve İbrahim Paşa Müzesinde [Türk/İslam Eserleri Müzesi] çok önemli koleksiyonlar var. İstanbul'da meslektaşlarımla çok köklü bağlar kurduk ve değişik bakış açılarıyla çalışmalar yaptık. Bugün elde ettiğim birikimde ve araştırmalarımda çok etkisi oldu. Dersin amacı temelde bütün alanlarda ve farklı yorumlarla Kur'an tarihini özümseyebilmek. Kur'an'ın zihin tarihi, iktisat tarihi ve asıl metni açısından anlaşılabilmesini amaçlıyoruz. Bir süre için İstanbul'da oturdum ve Türkiye'yi çok seviyorum. Çok selamlar."⁶

⁵ Sunumu izlemek için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=wU9MPbzf-kQ>

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.yenisafak.com/dunya/pariste-Kur'an-iklimi-2113233>

François Déroche'un genel olarak yazma eserlere özellikle de mushaf yazmalarına dair pek çok eseri bulunmaktadır. Bu sahada öne çıkan eserleri şunlardır:

Manuel de codicologie des manuscrits en écriture arabe, (BNF, 2000)

Déroche'un hazırlamış olduğu farklı yazma eser kataloglarından edindiği tecrübelerin meyvesi kabilinden olan bu çalışma, Arapça yazma eserlere dair temel bilgiler veren el kitabı mahiyetindedir. Bu eser *Islamic Codicology: an Introduction to the Study of Manuscripts in Arabic Script* ⁷ ismiyle İngilizce'ye (2005) çevrilmiştir. Eymen Fuad Seyyid tarafından "*el-Medhal ilâ 'ilmi'l-kitabi'l-mahtut bi'l-harfi'l-'Arabî*" ismiyle Arapça'ya (2006) çevrilmiştir. Eserin her iki dile tercümesi de al-Furqan Islamic Heritage Foundation tarafından yayımlanmıştır.

Le Coran, ["Ne biliyorum?" adlı koleksiyondan] (Presses Universitaires de France: Paris/Fransa, 2005)

Kur'an'ın nüzulünden önce Arap toplumu, Kur'an'ın nazil olduğu ortam, Kur'an'ın dil yapısı, Kur'an'ın sözlü ve yazılı nakledilmesi, Müslüman toplumların Kur'an'a bakışı, Batı'da Kur'an algısı vb. Kur'an-ı Kerim'e dair temel meselelerin ele alındığı küçük hacimli bir eserdir.

Le livre manuscrit arabe, Préludes à une histoire (BNF, Ocak 2005)

Déroche'un Fransa Milli Kütüphanesi'nde yazma eserlere dair verdiği (Kasım 2001) dört konferansının kitaplaştırılmış halidir. Eser Murad Tedgüt tarafından "*el-Kitabu'l-'Arabî el-mahtut: mukaddimât tarihiyye*" ismiyle Arapça'ya çevrilmiş ve Mısır Arapça Yazma Eserler Enstitüsü müdürü Dr. Faysal Hafyan'ın editörlüğünde yayımlanmıştır (2016).

Qur'ans of the Umayyads, a first overview, ⁸ (Leiden: Brill, 2014)

Erken dönemde istinsah edildiği tahmin edilen *Parisino Petropolitanus* mushaf yazması, Kur'an'ın hicâzî yazı türüyle yazılmış mushaflarla aktarılması gibi başlıca konuları ele alan eser, Déroche'un Leiden University Centre

⁷ Kitabın tanıtımı için bkz. <https://al-furqan.com/book-review-islamic-codicology-by-francois-deroche/>

⁸ Bu esere dair Déroche ile yapılan röportaja ulaşmak için bkz. <https://iqsaweb.wordpress.com/2013/09/23/deroche/> "Röportajın Arapça Tercümesi için"

for the Study of Islam and Society (Leiden Üniversitesi İslam ve Toplum Araştırmaları Merkezi'nde) verdiği bir dizi konferanslar neticesinde ortaya çıkmış bir eserdir.

The Abbasid tradition: Qur'ans of the 8th to 10th centuries AD. (The Nour Foundation, 1992.)⁹

Eser İslam sanatı araştırmacısı ve koleksiyoner Nasser D. Khalili'nin İslam Sanatı Koleksiyonu'nun bir bölümü olarak yayımlanmıştır. Eserde 98 adet mushaf yazmasının katalog bilgileri ve görünümleri verilmiştir. Bu eser "*en-Namatu'l-'Abbasî el-mübekkir fi'l-hututi'l-Kûfiyye*" ismiyle Arapça'ya çevrilmiştir.

La Transmission écrite du Coran dans les Débuts de l'islam: Le codex Parisino petropolitanus (Leiden: Brill, 2009)

Bu eser, ilk nüshalarına 18. yüzyılda Mısır/Fustat'taki Amr b. el-'As Camii'nde rastlanan ve şu anda dünyanın farklı yerlerinde varakları tespit edilmiş; Déroche'un değerlendirmesine göre beş hattatın istinsah ettiği *Parisino Petropolitanus* ismiyle anılan mushaf yazmasını tüm unsurlarıyla ele alan bir eserdir.¹⁰

Les Manuscrits du Coran: Du Maghreb à l'Insulinde (BNF: 1985)

Mushaf yazmaları: Mağrib'ten İnsulinde'ye. Bu eser dünyanın farklı yerlerindeki mushaf yazmaları hakkında bilgi veren bir katalogtur. Ülke başlığı altında orada bulunan mushaf yazmaları hakkında bilgiler verilmiştir. Türkiye'de bulunan yetmiş adet mushaf yazması/varağı incelenmiştir.

Les Emplois du Coran, Le Livre Manuscrit, Revue de l'histoire des religions, tome 218, N. 1 (Les usages du livre saint dans l'Islam et le Christianisme), 2001, p. 43-63

Bu makale Said el-Buskilavî tarafından "*İsti'mâlâtü'l-Kur'an bivasfihi kitaben mahtutan*" ismiyle Arapça'ya çevrilmiştir.¹¹ Buskilavî'ye göre bu çalışma

⁹ Kitabın tanıtım yazısı için bkz. <https://www.jstor.org/stable/pdf/40662688.pdf>

¹⁰ <http://www.kuramer.org/tr/faaliyetler/faaliyetler-detay/parisino-petropolitanus-kodeksi-ve-hicazi-yazilar>

¹¹ el-Bâb Dergisi (Dönemlik), 6.Sayı, Rabat: Fas, 2015 Yaz Dönemi, s. 14-34.

Batı'daki üniversitelerde hâlihazırda devam eden Kur'an-ı Kerim'e özellikle de mushaf tarihine dair yapılan çalışmaların güzel bir örneğini temsil etmektedir. Déroche makale'de vahyin yazılı hale gelme sürecine dair rivayetlerle kadim mushaf yazmaları arasında yapılacak mukayesenin bu süreçteki şartların daha iyi anlaşılmasını sağlayacağını ifade etmektedir. Mütercim, Déroche'un tenkit edilecek görüşleri de olduğunu ancak bununla beraber kendisinin İslamî kaynaklardaki rivayetleri toptan reddeden ve Kur'an-ı Kerim'in çok geç dönemde yazıya geçirildiğini iddia eden müsteşrikler gibi olmadığını ifade etmektedir. Onun meselelere karşı olabildiğince orta yollu tavırlar sergilediğini belirtmektedir.

Contrôles l'Écriture. Sur Quelques Caractéristiques de Corans de la Période Omeyyade (CNRS: 2013 - "Le Coran: Nouvelles Approches" adlı eser içerisinde) (p. 39 - 55)

Bu makale Mustafa A'su tarafından "Dabtu'l-Kitabe havle ba'zı hasaisi mesa-hifi'l-fetre'l-Umeviyye" ismiyle Arapça'ya tercüme edilmiştir. Déroche'un bu sahadaki pek çok görüşünü özetleyen bu makale aynı zamanda mushaf yazmaları konusunda yersiz şüpheler uyandıran, Kur'an-ı Kerim'in tedvininin geç dönemlerde gerçekleştiğini iddia eden bazı müsteşriklere Déroche tarafından dolaylı olarak verilmiş cevapları da içermektedir.

Les manuscrits du Coran: Aux origines de la calligraphie coranique (BNF: 1983)

Mushaf yazmaları: Kur'an yazısının kökenlerine dair bilgileri içeren bir eser olarak araştırmacılara hitap etmektedir.

Kaynakça

<https://www.college-de-france.fr/site/francois-deroche/index.htm> Erişim 20.03.2020

https://www.college-de-france.fr/media/francois-deroche/UPL2741563175156934721_Bibliographie_De_roche_2017.pdf Erişim 03.04.2020

http://vb.tafsir.net/tafsir39923/#.W_ess-gzbIW (Abdurrezzak b. İsmail Hermas) Erişim 08.03.2019

<http://www.aibl.fr/membres/academiciens-depuis-1663/article/deroche-francois-louis-claude-55?lang=fr#carriere> Erişim 08.03.2019

<https://www.iicss.iq/?id=14&sid=2011> Erişim 23.04.2020

<https://www.yenisafak.com/dunya/pariste-Kur'an-iklimi-2113233> Erişim 05.06.2020

<https://arabicpost.net/politics/2018/04/26/%D9%85%D8%AE%D8%B7%D9%88%D8%B7%D8%A9%D9%85%D9%82%D8%AF%D8%B3%D8%A9%D9%86%D8%A7%D8%AF%D8%B1%D8%A9%D9%83%D9%8F%D8%AA%D8%A8%D8%AA%D8%A8%D9%85%D8%B5%D8%B1%D8%AC%D9%85%D8%B9%D8%AA-%D8%A2%D9%8A/> Erişim 05.06.2020

<https://www.youm7.com/story/2016/11/10/%D8%B5%D8%AF%D9%88%D8%B1%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D8%AC%D9%85%D8%A9%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A9%D9%84%D9%80%D8%A7%D9%84%D9%83%D8%AA%D8%A7%D8%A8%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%89%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AE%D8%B7%D9%88%D8%B7%D9%85%D9%82%D8%AF%D9%85%D8%A7%D8%AA%D8%AA%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%AE%D9%8A%D8%A9/2960478> Erişim 05.06.2020

<https://anr.fr/Project-ANR-14-FRAL-0015> (Paleocoran projesi) Erişim 12.06.2020

<https://anr.fr/en/latest-news/read/news/decouverte-dun-extrait-biblique-derriere-un-manuscrit-du-coran-du-viiiie-siecle/> (Paleocoran projesi) Erişim 12.06.2020